

Ontsnapt uit Arnhem

Het meeslepende verhaal van een RAF-piloot

Godfrey Freeman

BBNC uitgevers
Rotterdam, 2010

Inhoud

1. De laatste dagen bij de Arnhemse brug
 2. Jonge jaren
 3. Een trein naar Duitsland
 4. Het Glider Pilot Regiment
 5. Ontsnappingsplannen
 6. Training
 7. De eerste poging
 8. Geen D-day
 9. De ontsnapping
 10. De Nederlandse ondergrondse
 11. Een eindje touw
 12. Een nachtelijke fietstocht
 13. Door de Duitse frontlinie
 14. Operatie Pegasus
 15. Terug naar Engeland
 16. Resumerend
- Dankwoord

De laatste dagen bij de Arnhemse brug

Het is donker. Het zwaar geschut zwijgt. De tanks die ons gebouw bij toerbeurt van dichtbij hebben bestookt, hebben hun beschietingen gestaakt. Ons gebouw staat voor de vijfde keer in brand, of is het de zesde keer? We hebben niets meer om het vuur mee te doven – er is geen water. In onze kelders bevinden zich meer dan honderdtwintig gewonden, onder wie tweeëntwintig Duitsers, en een stuk of tien Nederlandse burgers die zich daar samen met ons schuilhouden. Er heerst een allesdoordringende stank van bloed, uitwerpselen en urine. Het enige wat in de buurt komt van een latrine is een olievat, tot de rand toe gevuld met verschaalde urine en fecaliën die bovenin blijven drijven. Ik weet niet in welke geestestoestand de mensen rondom mij verkeren. Ik weet alleen dat ik in een droomwereld leef als gevolg van uitputting. De afgelopen vier dagen en drie nachten heb ik nauwelijks geslapen. Gisteravond gaf een sergeant-majoor van de paratroepen me een ‘oogjes open’-pil, zodat ik de Duitse gevangenen onder mijn hoede kon nemen. Ik voel me nu duizelig en verward, maar ben me volledig bewust van de hachelijke situatie. Boven ontploft ammunitie van lichte wapens als rotjes op oudejaarsavond. Naast de Nederlandse burgers, die stijf rechtop staan als buitenmodel altaarkaarsen, ligt een aantal antitankprojectielen van drie kilo per stuk, nutteloos bij gebrek aan een kanon om ze mee af te

vuren. Het inherente brandgevaar lijkt iedereen duidelijk, behalve de Nederlanders. Of beschikken zij over een dieper ingesleten soort stoïcisme dan wij? Een paratroeper overleed gisteren in diezelfde ruimte, of was het eergisteren? Hij stierf heel kalm, met waardigheid, haast berustend. Getroffen in zijn buik, had hij daar zijn wond zitten vasthouden, terwijl ik een sigaret voor hem aanstak. Een poosje later zocht ik hem weer op om te kijken hoe het met hem ging. Zijn sigaret was uitgegaan, maar toen ik neerhurkte om deze opnieuw voor hem aan te steken, gaf hij geen sjoege. Hij en de sigaret hadden er blijkbaar tegelijkertijd de brui aan gegeven.

Rond diezelfde tijd ving ik een laatste glimp op van kolonel Frost. Bleek als een vaatdoek als gevolg van bloedverlies, lag hij op een soort brancard, uitdagend en goed bij tot op het laatst. De bitterheid in zijn stem was onmiskenbaar toen hij bevel gaf de witte doek te hijsen aan de voorkant van het gebouw ten teken van overgave. Jaren later moest ik ineens aan hem denken toen een onnadenkende Perzische jager een havik uit de lucht schoot. Nietsvermoedend liep de jager met grote passen naar de vogel toe om hem af te maken met de kolf van zijn geweer. Met zijn laatste krachten haalde de havik uit met zijn klauw en wist het sierlijke houtsnijwerk van de kolf onherstelbaar te beschadigen. De trots van Frost en die van de havik waren van dezelfde intensiteit. Precies zo onherstelbaar was de schade die Frosts manschappen de vijand hadden toegebracht.

Dan komt de eerste representant van de Waffen SS langs de keldertrap naar beneden. Met zijn machinepistool in de aanslag, vraagt hij: ‘Zijn jullie Britten of Amerikanen?’ Er zit een addertje onder het gras bij deze vraag, want de Amerikaanse Airborne-strijdkrachten in het zuiden hadden gezworen wraak te nemen voor het bloedbad dat onder hun kameras werd aangericht bij Sainte-Mère-Église. Ze hadden de reputatie geen gevangenen te maken. ‘Wij zijn Britten,’ antwoord ik. ‘Nou en?’ klinkt een stem achter mij. De SS’er schoudert zijn geweer en slaat me op de rug alsof ik een lid van een bezoekend voetbalteam ben. ‘Tommy!’ roept

hij uit met een brede grijns van zowel opluchting als kennelijke genegenheid. ‘Tommy! Tommy!’

Maar dit is niet het moment om te verbroederen. Het vuur vreet zich al een weg door het gebouw. Wat er nu gebeurt, lijkt de futiliteit van een oorlog te illustreren. Zonder een spoor van aarzeling en alsof ze hier al hun hele diensttijd voor hebben geoefend, zetten Britse en Duitse manschappen een gezamenlijke reddingsoperatie in gang om alle overlevenden uit de kelders te krijgen. Gebouwen in de directe omgeving worden beroofd van hun deuren, die als geïmproviseerde brancards dienst moeten doen. Het zijn vaak gemengde koppels van Airborne- en SS-manschappen die zich uitsloven om de gewonden naar buiten te brengen en voor een wisse dood te behoeden. Een soldaat van de SS-pantserdivisie Hohenstaufen en ik controleren de in lichterlaaie staande bovenverdiepingen, voor zover de hitte het toelaat. Vervolgens bonken we de trappen af naar de kelder die we leeg en verlaten aantreffen. Als we door de hoofdingang naar buiten rennen, ploft er nog geen tien stappen achter ons een enorme brandende balk in een immense vonkenregen op de vloer. Onwillekeurig kijken we allebei achterom. We hoeven elkaar niets te zeggen. We zetten het beiden op een lopen, naar de met gras begroeide stadswal aan de overkant van de straat.

De gewonden werden tijdelijk zij aan zij in het gras gelegd. Her en der lagen lijken van Duitse soldaten, die het hadden gewaagd hun dekking te verlaten en in stukken waren gereten. Intussen loeide het vuur en veranderde het verlaten gebouw in een smeltoven. Een stukje gloeiend puin suisde de weg over en landde veilig op mijn laars. De soldaat op de brancard aan mijn voeten lag met zijn gezicht omhoog, zijn ogen stevig ingezwachteld. Mijn stalen helm had ik nu toch niet meer nodig, dus deed ik hem af en bedekte er zijn gezicht mee.

In kleine groepen werden de gewonden weggedragen, de wal op, over de weg en aan het eind langs een ander talud naar beneden. We baanden

ons een weg tussen nog meer Duitse lijken door, geleid door dat merkwaardige instinct dat ons ervan weerhoudt op de doden te gaan staan. Een van hen moest daar al langer hebben gelegen dan een dag of twee. Ik herinner me dat zijn buik zo was opgezwollen dat bijna alle knopen van zijn uniformjas waren gesprongen. Tot op de dag van vandaag zie ik dat beeld nog levendig voor me. Een arts van de Britse Geneeskundige Dienst RAMC leidde de operatie met een hartstochtelijkheid en autoriteit die zelfs de SS ontzag inboezemden. Het heroïsch optreden van de dokter bij deze onderneming moet hem absoluut de heldenstatus hebben bezorgd bij het Royal Army Medical Corps.

Beneden aan het andere eind van de wal was een van de eerste Britten die ik herkende mijn vluchtcommandant, kapitein Simpson. Vrijwel op hetzelfde moment kreeg ik een SS-officier in het oog die dicht bij ons naar de top van de wal stond te staren en prompt leek het of ik in mijn hoofd de sluiters van een fototoestel hoorde klikken. Zijn silhouet tekende zich scherp en pikzwart af tegen de oranjerode vuurgloed aan de hemel. Ik zag het inmiddels historische profiel van de Duitse soldaat in de Tweede Wereldoorlog, de karakteristieke helm met de uitstekende piek en nekrand, de kin omhoog in een houding van onverzoenlijke vijandschap, een steelhandgranaat bungelend in zijn rechterhand. Als ik een kunstenaar was, zou ik dat profiel nog steeds kunnen tekenen, zo sterk heeft het zich in mijn geheugen genesteld – het archetype, de *aloude Furore Teutonicus* ten voeten uit.

‘Was ist los?’ vroeg Simpson. ‘Wat is er aan de hand?’

‘Ist nichts los,’ snauwde de SS’er geërgerd. ‘Niets.’

In de directe omgeving waren nog steeds af en toe schoten van handvuurwapens te horen. God mocht weten wie er nog stand hielden en waar. Ik vroeg of iemand Henry Cole ergens had gezien, mijn skipper.

‘Dat wilde ik net aan jou vragen,’ antwoordde Simpson.

‘En majoor Jones – de antitankofficier die we hierheen hebben gebracht?’ vroeg ik. Simpson wees op een man die vlakbij ons op zijn rug

lag.

‘Daar,’ zei hij. Zoals hij daar als een tevreden peuter van de ene zij op de andere rolde, zo te horen flarden van een liedje neuriënd, was het nauwelijks te geloven dat hij een en dezelfde persoon was als de batterijcommandant.

‘Wat...’ begon ik.

‘Kierewiet,’ antwoordde Simpson kort en bondig. ‘Bom-happy.’

Zelfs in het donker vertoonde het gezicht van de majoor duidelijk de sporen van een vreselijke vermoeidheid.

‘Hallo majoor,’ zei ik. Tot mijn verbazing herkende hij me onmiddellijk.

‘Hallo,’ zei hij. ‘Waar is die ouwe Gele Sjaal?’ Dat was zijn bijnaam voor Henry Cole, die graag een gele sjaal droeg met decoratieve vossenkoppen.

‘Dat kan ik u jammer genoeg niet vertellen,’ zei ik. ‘Ik heb hem al twee dagen niet gezien. We zijn elkaar kwijtgeraakt.’

Op datzelfde moment barstte er dichtbij een reeks zware explosies los. Majoor Jones begon te gniffelen en te gnuiwen met een bizar soort binnenpret.

‘Dat was een goeie!’ juichte hij bijna, toen vlak bij ons een keiharde explosie weerklonk. Hij kromp ineen bij elke ontploffing, maar ik kon niets van een wond ontdekken. Daar troostte ik mij mee en met het feit dat wat er ook met hem gebeurd mocht zijn, hij er opmerkelijk vrolijk onder bleef.

Ondertussen bleek kapitein Simpson ineens ernstig mank te lopen. Ik keek omlaag en zag dat zijn enkel dik in het verband zat.

‘Ik had niet door dat u geraakt was,’ zei ik verontschuldigend.

‘Denk na idioot,’ fluisterde hij zo hard als hij durfde. ‘Ik ben niet geraakt. Ik doe alsof.’

‘Alsof?’

‘Om in het ziekenhuis te belanden natuurlijk!’

Het idee dat mijn vluchtcommandant brutaalweg de kluit aan het bezemen was, was meer dan mijn geplaagde hersenen op dat moment konden verwerken.

‘Waarom in hemelsnaam?’

‘Omdat, mijn beste Freeman,’ legde hij uit op een toon die gewoonlijk wordt gereserveerd voor wel heel erg onnozele kinderen, ‘het gemakkelijker is om uit een ziekenhuis te ontsnappen dan uit een gevangenenkamp.’

Opeens viel het kwartje.

‘Dat is een verdomd goed idee,’ zei ik bewonderend. ‘Ik heb nog een noodverband over. Dat kan ik om mijn pols winden.’

‘Als je het maar laat!’ kaatste hij terug. ‘Ik dacht er het eerst aan!’

Het antwoord werd op half schertsende toon gegeven, maar Simpson had een punt. Als wij beiden hetzelfde spelletje zouden spelen, zouden onze kansen om er mee weg te komen op zijn minst worden gehalveerd. Wilde plannen flitsten door mijn hoofd, alsof ik naar de schokkerige beelden van een ouderwetse filmprojector zat te kijken. Midden in een van deze fantasieën betrapte ik me erop dat ik weer omlaag naar majoor Jones stond te kijken; ik nam bliksemsnel een besluit.

‘Oké,’ zei ik. ‘Vanaf nu ben ik bom-happy, dus neemt u vooral geen notitie van wat ik verder nog zeg of doe.’

‘Akkoord,’ zei Simpson. ‘Ik zal je zo veel mogelijk steunen.’

Zo begonnen de kleine vier weken van de meest veeleisende rol die ik ooit heb vertolkt bij het amateurtoneel of waar dan ook. Godzijdank was daar majoor Jones van wie ik kon leren. Zonder zijn onbedoelde hulp als levend voorbeeld, weet ik zeker dat mijn geïmproviseerde uitvoering hooguit een paar dagen had standgehouden. Als hij of een van zijn familieleden dit verslag ooit onder ogen krijgen, wil ik graag dat ze weten hoe dankbaar ik hem nog altijd ben. Het doet mij deugd te kunnen zeggen dat ik een behoorlijke tijd nadien van zijn volledige herstel mocht vernemen.

Ik denk niet dat ik gedurende de volgende paar uur, waarin we samen werden weggereden, mijn ogen ooit langer dan een minuut van hem heb afgewend, afgezien van de korte onderbrekingen waarin ik werd overmand door slaap. En toen werden we gescheiden. Hoofdofficieren die gevangen werden genomen, werden zo snel mogelijk gescheiden van andere rangen, uit vrees dat ze zouden worden aangemoedigd zich tegen hun overmeestersaars te keren.

Het gedrag van iemand die ‘bom-happy’ is – dat is iemand met een ernstige shellshock – lijkt op het gedrag van iemand die dronken is en daardoor chagrijnig of juist jolig. Hij knalt tegen obstakels op, struikelt voortdurend, maakt allerlei ongecontroleerde bewegingen en reageert op plotselinge geluiden met zenuwtrekkingen, heftig dan wel licht, al naar gelang het volume van het geluid. Het meest kenmerkende is wel dat zijn ogen een starende, onthutste en niet te doorgronden blik hebben, als van een man die zich laveloos heeft gezopen. Verder zakt zijn mond vaak open, wat hem de uitstraling van een idioot verleent. Iedereen met een beetje acteertalent kan deze symptomen simuleren, maar door ze te overdrijven of te ‘overacteren’ zou je jezelf meteen verraden. Ze moesten met tussenpozen worden vertoond, afgewisseld met periodes – korte of lange, maar nooit consequent – van schijnbare kalmte en luciditeit en af en toe een huilbui. Dat was mijn rol. Het toneelstuk moest worden geschreven, terwijl de opvoering in volle gang was.

Al snel werd een groep van ons getransporteerd naar een veldhospitaal, waarvan ik de naam nooit heb kunnen achterhalen. Het interieur met zijn verduisterde ramen werd spaarzaam verlicht met kaarsen en een enkele verdwaalde olielamp. Majoor Jones werd op een soort sofa gelegd en ik zat daarachter in een harde houten stoel. Hooguit twee meter van ons vandaan stond een kleine tafel, volgens de regels gedekt voor de dienstdoende arts van de Duitse Geneeskundige Dienst. Deze verscheen kort daarop en dineerde in zijn eentje, blijkbaar onaangedaan en op de manier van iemand voor wie formele diners een dagelijkse routine

zijn. Het lag voor de hand deze man van ongevoeligheid te betichten, maar hoe lang was hij al in functie? Achtenveertig uur? Tweeënzeventig? Men moet de ketel stoken om de machine te laten draaien. Hij had die maaltijd nodig om het hoofd te kunnen bieden aan wat inmiddels was uitgegroeid tot een constante stroom van nieuwkomers. Om te kunnen overleven moest hij afstandelijk blijven. Hij pakte zijn wijnglas en hield het als een reageerbuisje bij een kaars om te inhoud te bestuderen, dronk het uit en stond op. Een blik op majoor Jones en mij verzekerde hem ervan dat geen van ons beiden zijn onmiddellijke aandacht nodig had. Een verpleegster sprak zachtjes tegen hem en schudde haar hoofd, waarna hij richting de schaduwen en de duisternis verdween, vanwaar van tijd tot tijd gekreun en kreten van pijn tot ons doordrongen.

Ik denk dat ik op dat moment in slaap moet zijn gevallen. Maar de tijd verstreek al een hele poos zonder gebeurtenissen van enig belang en het enige dat ik zeker wist, was dat het weer dag was. Geradbraakt en met stijve spieren vond ik mezelf terug in de houten leunstoel. Ik rechte mijn rug en plotsklaps keerden mijn herinneringen terug als donderslag bij heldere hemel. Ik moest me niet normaal bewegen of gedragen. Ik mocht geen alerte indruk maken. Majoor Jones lag niet meer op de sofa. Ik zonk weer in een halfslaap en wachtte op de volgende aanwijzing.

Even later verscheen er een jonge Nederlandse verpleegster die zachtjes aan mijn arm schudde en ik kroop in de onsamenhangend-gemompelrol. Ik vond dat vreselijk en werd geplaagd door gewetenswroeging. Ik had me erop ingesteld vijandelijke artsen, vijandelijke verplegers en ander vijandelijk ziekenhuispersoneel te misleiden. Spelletjes te moeten spelen met de onwrikbaar loyale en buitengewoon sympathieke Nederlanders, was een noodzakelijkheid die ik dom genoeg niet had voorzien en die me nu tegen de borst stuitte. Terwijl de verpleegster me door een gang leidde waar aan beide kanten onze eigen gewonden lagen, groeide mijn schuldgevoel. Elk moment dat zij met mij doorbracht, ging ten koste van hen. Een moment was ik in de verleiding de handdoek in de ring te

werpen, haar te vertellen dat ik een simulant was en de hele poppenkast op te geven, maar één gedachte weerhield mij daarvan. Ik had de afgelopen dagen een goede indruk gekregen van het kaliber mannen dat daar op die veldbedden lag. Ik wist dat als zij wisten wat ik in mijn schild voerde, elk van hen mij zou hebben aangespoord de poging door te zetten. Hadden ze onbelemmerd gebruik kunnen maken van hun ledematen, dan zou elk van deze mannen een ontsnappingspoging hebben gedaan, op welke manier dan ook. ‘Je bent toch geen eitje?’ zouden ze me verwijtend hebben gevraagd. ‘Houd geen rekening met ons en ga er verdomme vandoor zodra je de kans krijgt.’ Gebukt onder deemoedige gedachten liep ik verder door de gang. De verpleegster leidde me naar de veranda en ik nam plaats op een bankje in de aangename septemberzon.

Een kilometer of wat verderop dreunde nog steeds het zwaar geschut, maar er waren geen handvuurwapens meer te horen. Een lichte ochtendnevel hing als een sluier om de bomen en maakte van elke boom een herfstbruid, alleen ontbrak het aan vogelgezang. Omdat je maar nooit wist wie er toekeek, speelde ik op safe met een paar kleine stuiptrekkingen als reactie op de schoten. Al snel keerde de verpleegster terug met een beker eikeltjeskoffie en een halve plak komisbrot, het brood van het Duitse leger dat eruitzag alsof het was bestrooid met pissebedden. Ik probeerde me te herinneren wanneer ik voor het laatst iets had gegeten of gedronken. De jeep waarmee we zondag Arnhem waren binnengereden, was de volgende morgen verdwenen, samen met onze Bergenrugzakken met daarin onder meer onze voedselrantsoenen en veldflessen met water. ’s Maandagsmorgens, of was het dinsdags, had ik wat kaas en sardientjes gegeten van een buitgemaakte Duitse truck. Er hadden een paar flessen wijn in de gereedschapskist verstopt gezeten en een daarvan had ik voor de helft leeggedronken. Het was bijna azijn geworden maar het was tenminste vloeibaar. Dat was alles geweest. Inmiddels was het donderdagmorgen. Er was geen watervoorziening in het brandende gebouw aan het eind van de brug. O ja, het schoot me te binnen dat ik twee stukken zacht

geworden chocola had ontdekt in mijn jaszak en had opgegeten. Vreemd genoeg had ik geen trek – honger scheen af te nemen met de tijd. Na de koffie en het brood doezelde ik weer weg.

Het was nu midden op de dag – was het al middag? Een jonge Duitse militair, een eenvoudige Wehrmacht-soldaat, schudde niet al te ruw aan mijn schouder. Een open militaire truck stond buiten opgesteld en samen met een paar gewonden die nog konden lopen, werd ik naar de auto gedirigeerd. We kregen te horen dat we naar een hospitaal werden gebracht, maar geen van ons wist de exacte bestemming. Met gewapende escorte als gezelschap begaven we ons op weg en hobbelden we over de Hollandse wegen.

De wind in mijn gezicht was verfrissend en gaf me nieuwe energie, maar onwillekeurig vroeg ik me af hoelang het zou duren voor ik weer van een ritje als dit zou kunnen genieten. Er werd weinig gesproken en het lukte me om me op de achtergrond te houden zonder al te eenzellig over te komen. Ik kende niemand in de truck en tot de volgende stop wilde ik even rustig aan doen met mijn bom-happyact. De Duitse soldaten moeten een zekere trots hebben gevoeld om zo door de straten te rijden met hun krijgsgevangenen, maar geen enkele Nederlandse burger keurde ons een blik waardig. Slechts één keer tijdens de reis veerden sommigen van ons op en dat was toen we twee Gestapo-agenten in het oog kregen. Met hun zwarte uniformen, kaplaarzen en rode armbanden met zwart hakenkruis in een rond wit vlak, kuierden ze zij aan zij over het trottoir. Er ging iets ondefinieerbaar maar onmiskenbaar aanstootgevends uit van hun loopje en hun hele verschijning. Als een van ons de kans had gekregen, dan had hij hen met plezier de ledematen van het lijf getrokken. Onze bewakers moeten iets hebben bespeurd van wat ons door het hoofd ging en verhoogden hun waakzaamheid. Maar het moment ging voorbij en onze woede bekoelde toen we verder reden.

Ik vermoed dat ik echt last moet hebben gehad van uitputting of iets dergelijks, want ik herinner me dat het me totaal niet interesseerde hoe